

Діяльність міжнародних правозахисних організацій та іноземних урядів з документування та висвітлення воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які вчинила Російська Федерація в Україні

Пеліванова Н. І., – головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства центру суспільних досліджень

Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну міжнародна спільнота демонструє потужну підтримку нашої держави в документуванні та розслідуванні воєнних злочинів та злочинів проти людяності. За зверненням близько 40 країн Міжнародний кримінальний суд¹ розпочав розслідування² можливих злочинів РФ на території України. На рівні міжнародних інституцій функціонують спеціальні органи для збирання та аналізу доказової бази цих воєнних злочинів РФ в Україні (Міжнародна комісія з розслідування злочинів РФ проти України Ради ООН з прав людини³; Спільна слідча група з Україною, яку створено на базі Євроюсту⁴). Співпраця правоохоронних органів країн ЄС, НАТО⁵ та України у фіксуванні належних доказів є необхідною для підготовки переконливої позиції нашої держави в майбутніх судових розглядах органами міжнародної кримінальної юстиції.

ЄС активно сприяє якісному розслідуванню. Міністри юстиції країн-членів ЄС забезпечують запити Генерального прокурора України щодо надання експертної підтримки, обладнання для безпечного зберігання доказів, проведення судово-медичної експертизи, налагодження захищених ліній комунікації та навчання для слідчих. Надалі ЄС планує спрямувати⁶ інші слідчі групи, які працюватимуть спільно з Генеральною прокуратурою України на місцях імовірних злочинів РФ. США надали консультативно-експертну допомогу⁷ (експерти з розслідування воєнних злочинів, військові аналітики). Створено групу міжнародних союзників для допомоги в цій сфері.

За сукупністю воєнних злочинів та злочинів проти людяності (депортації, створення штучної гуманітарної кризи, масові вбивства, катування, системність

¹ Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation / International Criminal Court : Official site. 2 March 2022. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>

² Денис Малюська: звернення до МКС 42 країн значно пришвидшило процес розслідування злочинів РФ / Міністерство юстиції України : офіц. сайт. 2022. 12 квіт. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-zvernennya-do-mks-42-krain-znachno-prishvidshilo-protses-rozsliduvannya-zlochiv-rf>

³ Official Documents System of the United Nations : Official site. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G22/269/11/PDF/G2226911.pdf?OpenElement>

⁴ Joint investigation teams / European Union Agency for Criminal Justice Cooperation : Official site. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/judicial-cooperation/eurojust-role-facilitating-judicial-cooperation-instruments/joint-investigation-teams>

⁵ NATO gathering evidence to hold Putin accountable of "war crimes" in Ukraine, US ambassador to alliance says. CNN. 2022. 5 April. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-04-05-22/h_2c36ea8514904c1e8efd56ee0328b740

⁶ Війна РФ проти України: як ЄС допомагає розслідуванню воєнних злочинів. DW. 2022. 14 квіт. URL: <https://www.dw.com/uk/viina-rf-proty-ukrainy-yak-yes-dopomahaie-rozsliduvanniu-voiennykh-zlochyniv/a-61477583>

⁷ США разом з Україною розслідують воєнні злочини Росії – генпрокурор. LB.ua. 2022. 22 квіт. URL: https://lb.ua/world/2022/04/22/514307_ssha_razom_z_ukrainoyu_rozsliduyut.html

воєнних злочинів) Естонія⁸ та Латвія⁹ першими у світі на рівні парламентів ухвалили рішення про визнання дій російських військ в Україні геноцидом українського народу.

Вагому роль у відновленні справедливості, збиранні доказів воєнних злочинів та злочинів проти людяності відіграють і міжнародні неурядові правозахисні організації, які мають досвід фіксування доказів міжнародно-правових злочинів для подання в Міжнародний кримінальний суд. Human Rights Watch¹⁰, Amnesty International¹¹, International Partnership for Human Rights, Truth Hounds документують низку воєнних злочинів РФ в Україні відповідно до стандартів Міжнародного кримінального суду. За даними цих організацій, злочинні дії РФ проти мирного населення України є масовими. Серед них авіаційні удари з боку РФ та Республіки Білорусь, унаслідок яких гинуть мирні люди та зазнає руйнувань цивільна інфраструктура; використання заборонених видів зброї, касетних боєприпасів та протипіхотних наземних мін; блокування доступу гуманітарних вантажів до міст в облозі. У звітах правозахисних організацій зафіксовано повідомлення та докази про злочини російських військових проти мирного населення: гвалтування дітей, неповнолітніх та жінок, позасудові страти, убивства, катування та інші злочини проти людяності.

Основною для експертних розслідувань є інформація з відкритих джерел, звернення постраждалих та свідків правопорушень. Важливим джерелом для підтвердження фактів є інтернетівські ресурси – саме на них опираються Bellingcat і Human Rights Watch у своїх онлайн-розслідуваннях (Open source intelligence, або OSINT). За даними Amnesty International, зібрано тисячі відео про злочини РФ в Україні, з них близько 50 інцидентів цілком перевірено свідченнями з місця подій.

У процесі фіксування та верифікування фактажу міжнародні неурядові організації (НУО) використовують геолокацію, метадані, супутникові знімки, аргументи експертів зі зброї та свідчення очевидців для підтвердження цифрових даних. У підготовці матеріалів для порушення кримінальних справ проти РФ вагомим доказом є супутникові знімки Maxar Technologies, які так само збирають фото вторгнення в Україну, відстежують переміщення військ, а також надають зображення для підтримки гуманітарної допомоги.

Перевірка онлайн-вих доказів на відповідність стандартам Міжнародного кримінального суду вимагає клопіткої роботи. Волонтери надсилають мережеві посилання до некомерційної організації Mnemonic – вона створила програмне забезпечення для завантаження дописів із соцмереж з різних платформ і генерування криптографічного хешу, щоб показати, що матеріал не змінено.

⁸ Riigikogu avaldus “Venemaa Föderatsiooni sõjakuritegudest ja genotsiidist Ukrainas” 584 AE / Riigikogu : Official site. 21.04.2022. URL: https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f374fe59-c0fd-472e-a5f1-88466babff36/Riigikogu%20avaldus%20%20Venemaa%20F%C3%B6deratsiooni%20s%C3%B5jakuritegudest%20ja%20genotsiidist%20Ukrainas_

⁹ Saeima adopts statement on Russia’s aggression and war crimes in Ukraine, recognising it as genocide against the Ukrainian people / Saeima : Official site. 21.04.2022. URL: <https://www.saeima.lv/en/news/saeima-news/30934-saeima-adopts-statement-on-russia-s-aggression-and-war-crimes-in-ukraine-recognising-it-as-genocide-against-the-ukrainian-people>

¹⁰ Ukraine: Apparent War Crimes in Russia-Controlled Areas. Summary Executions, Other Grave Abuses by Russian Forces. Human Rights Watch. 2022. 3 April. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas>

¹¹ Ukraine: Apparent war crimes by Russian forces in Bucha must be investigated. Amnesty International. 2022. 4 April. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/04/ukraine-apparent-war-crimes-by-russian-forces-in-bucha-must-be-investigated/>

Mnemonic, спираючись на власний досвід створення цифрових записів під час воєн у Сирії, Ємені, Судані, створює й український архів. Співпрацюючи з Bellingcat, Amnesty International та з понад десятьма українськими організаціями громадянського суспільства (ОГС), Mnemonic вже архівував близько 300 000 записів із соціальних мереж, які документують імовірні воєнні злочини та злочини проти людяності РФ в Україні. Кінцева мета Witness, Amnesty International і Mnemonic – сприяти тому, щоб спеціальні судові органи (трибунали) використали зібрані цифрові докази. З таким проханням Mnemonic уже звернувся до Міжнародного кримінального суду, до України та інших держав, які розпочали розслідувати вбивства цивільних громадян.

Однією з проблем збирання онлайн-доказів є те, що платформи соціальних мереж видаляють повідомлення в разі порушення стандартів спільноти. Зокрема, Instagram на деякий час приховував усі фото під хештегами #russianwarcrimes, #BuchaMassacre, #Буча, #GenocideOfUkrainians, #StopUkrainianWar тощо. Після негативної реакції громадськості та ОГС представники Meta заявили, що шукатимуть способи зберегти контент¹² про війну в Україні після видалення для наступного використання як онлайн-доказів.

Важливим напрямом діяльності НУО для забезпечення підтримки міжнародної спільноти є поширення інформації про результати їх моніторингу. У цьому контексті варто відзначити внесок La Strada – організації, яка збирає докази сексуального насильства під час війни, надає психологічну та правову допомогу жертвам насильства, оприлюднює інформацію про злочини в ЗМІ та під час міжнародних заходів. Так, очільниця La Strada взяла участь у брифінгу Ради Безпеки ООН, присвяченому впливу на жінок та дітей повномасштабної воєнної агресії Росії проти України. Як відомо, ця категорія злочинів є найскладнішою для притягнення винних до кримінальної відповідальності, тому оприлюднення таких фактів на міжнародному рівні посилює можливість України для їх доведення¹³.

Особливу увагу варто звернути на роботу іноземних НУО та волонтерів, що сприяє фіксуванню воєнних злочинів та злочинів проти людяності, свідками або жертвами яких стали нинішні українські біженці. Основними напрямками цієї діяльності є такі:

1) поширення інформації у ЗМІ про стан біженців, які постраждали внаслідок злочинів російських військових, документування історій свідків таких правопорушень. Зокрема, про факти катувань та сексуального насильства зі свідчень біженців з України повідомляли ЗМІ в багатьох країнах Європи та за її межами;

2) надання консультативної допомоги щодо якісного фіксування епізодів злочинних дій для визнання таких доказів належними. Так, НУО Witness¹⁴ навчає громадян коректного відеознімання, щоб уникнути звинувачень у фальшуванні та підвищити довіру з боку ЗМІ й слідчих до такого матеріалу;

¹² Natalie Huet. How digital evidence of war crimes in Ukraine is being collected, verified and preserved. *Euronews*. 2022. 6 April. URL: <https://www.euronews.com/next/2022/04/06/how-digital-evidence-of-war-crimes-in-ukraine-is-being-collected-verified-and-stored>

¹³ «Українські дівчата коротко стрижуться, сподіваючись уникнути звалтування військовими РФ», - посолка США при ООН про повідомлення з України. *Голос Америки*. 2022. 11 квіт. URL: https://ukrainian.voanews.com/a/un_rada_bezpeky_zhinky/6524907.html

¹⁴ Resources for witnessing the war in Ukraine. Witness. 2022. March. URL: <https://www.witness.org/resources-for-witnessing-the-war-in-ukraine/>

3) мирні зібрання та протести громадських організацій, активної громадськості проти воєнних злочинів Росії в Україні має важливе значення для визнання їх жорсткості та масовості світовою спільнотою. Так, акції біля посольств РФ у багатьох країнах світу привертають увагу до масового характеру мародерства та згвалтувань українських жінок окупантами, а Марші матерів ушановують пам'ять загиблих через російську агресію дітей.

Широке світове визнання воєнних злочинів РФ створює можливості для успішного ініціювання Міжнародного трибуналу або інших судових форматів (Міжнародний кримінальний суд, Надзвичайна палата) для притягнення до кримінальної відповідальності усіх винних. Докази збирають усі міжнародні суб'єкти за чіткими вимогами й стандартами Міжнародного кримінального суду – й або передають до нього, або акумулюють у прокуратурах певних країн задля наступного спрямування до визначеного згодом відповідального судового органу.